

میرزه فتحعلی آخوندوف، اونون حیاتی و کئچدیگی

یوللار

میرزه فتحعلی آخوندوف ادبی یارادیجیلیق باخیمیندان آذربایجان ادبیات تاریخیمینده ایز بوراخمیش ادبی شخصلردن بیر سیایلارکن آذربایجان سیاستچیلیگی باخیمیندان آذربایجان تورکلوگونه کورک چئویرمیش بیر فارس مدنیت راسیستی ساییلار. بو دا قاجار ممالیکی محروسه سی تورک ائلیتینده یازیلی تورک دیل بیلینجی و شعورونون یوخلوغو و قحطلیگی ایله ایضاح ائدیلمه لیدیر. میرزه فتحعلی آخوندوفون کئچیردیگی حیاتی، ادبی، اجتماعی و سیاسی گؤروشلرینی بیر آرایا گتیردیگده اونون یاشاییشینی اوچ بؤلومه بؤلْمک و هر بیر آلان و زمینه اوزره مستقیل گؤروش یئریتْمک داها دا منطیقه اویغون حئساب ائدیلمر. بو باخیمدان میرزه فتحعلی آخوندوفون حیاتی اوچه بؤلْمک لازیم:

1) میرزه فتحعلی آخوندوفون اؤز کئچمیشی (اوشاقلیغی، تانیش

اولدوغو محفلر، مسلکی و ادبی یارادیجیلیغی)

2) اسلام دؤلتلری اوچون ایفبا مسئله لری اوزره میرزه فتحعلی نین

چکدیگی زحمتلر و زامان آخاریندا تانیش اولدوغو محفلر.

3) ایران یوخسا قاجار ممالیکی محروسه سی نین سیاسی و اجتماعی آخینلاری ایله بیرلیکده "ایران دۆلتی ملتیی" آنلاییشینی فرموله ائتمک چابالاری و چالیشماقلاری.

میرزه فتحعلی آخوندوفون اؤز کئچمیشی و ادبی یارادیجیلیغی

فتحعلی نین آتاسی میرزا محمد تقی گوئی آذربایجان نین خامنه نین ارونک و انزاب کندلریندن اولموش. میرزا محمد تقی آرواد و اوشاقلارینی گئریده بوراخراق 1811 اینجی ایل قوزئی آذربایجان نین نوخا کندینه گئدرک اورادا نعنا خانیم ایله ائولنمیش. بو ائولنمه نین نتیجه سی اولاراق فتحعلی (میرزه فتحعلی) دونیا یا گلیمیش. 1814 اونجو ایل میرزا محمدتقی نعنا خانیملا بیرلیکده خامنه قصبه سینه گئری دؤنموش. نعنا خانیم میرزه محمد تقی نین بیرینجی خانیمی ایله یولا گئتمدیگی اوچون طلاق آلمیش. بئله لیکله نعنا خانیم فتحعلی نی اؤز یانینا آلاراق هوراند کندیده مالاللیق ایله مشغول اولان میرزه محمد تقی نین قارداشی اولان میرزه علی اصغرین یانینا داشینمیش.

فتحعلی هوراند کندینده عمی سی نین یانیندا قرآن درسی و گلستان
درسلیکلرینه قاتیلما سینا باخمایاراق 1826 اینجی ایل قاجار ممالیکی
محروسه سی ایله روسیه چارلیغی آراسینداکی ساوش باش وئرمه
سی نین آردیندان آناسی نعنا خانیم و عمی سی میرزه علی اصغر
ایله بیرلیکده بیر داها نوخا کندینه دؤنمه لی و اورادان دا گنجه شهرینه
ماللالیق درسی اوخوماغا گؤنده ریلیمیش. فتحعلی گنجه-ده
خطاطلیق درسی وئرن آذربایجان شاعیری، میرزه شفیع واضح نین
یانیندا عرب نستعلیق خطینی اؤیرنمگه باشلامیش. میرزه شفیع
ماللاردان و دینچیلیکدن خوشلانمادیغی اوچون فتحعلی نی ماللا
درسی اوخوماقدان یاییندیرمیش. میرزه شفیع اؤز وصفینده دئیمیش:

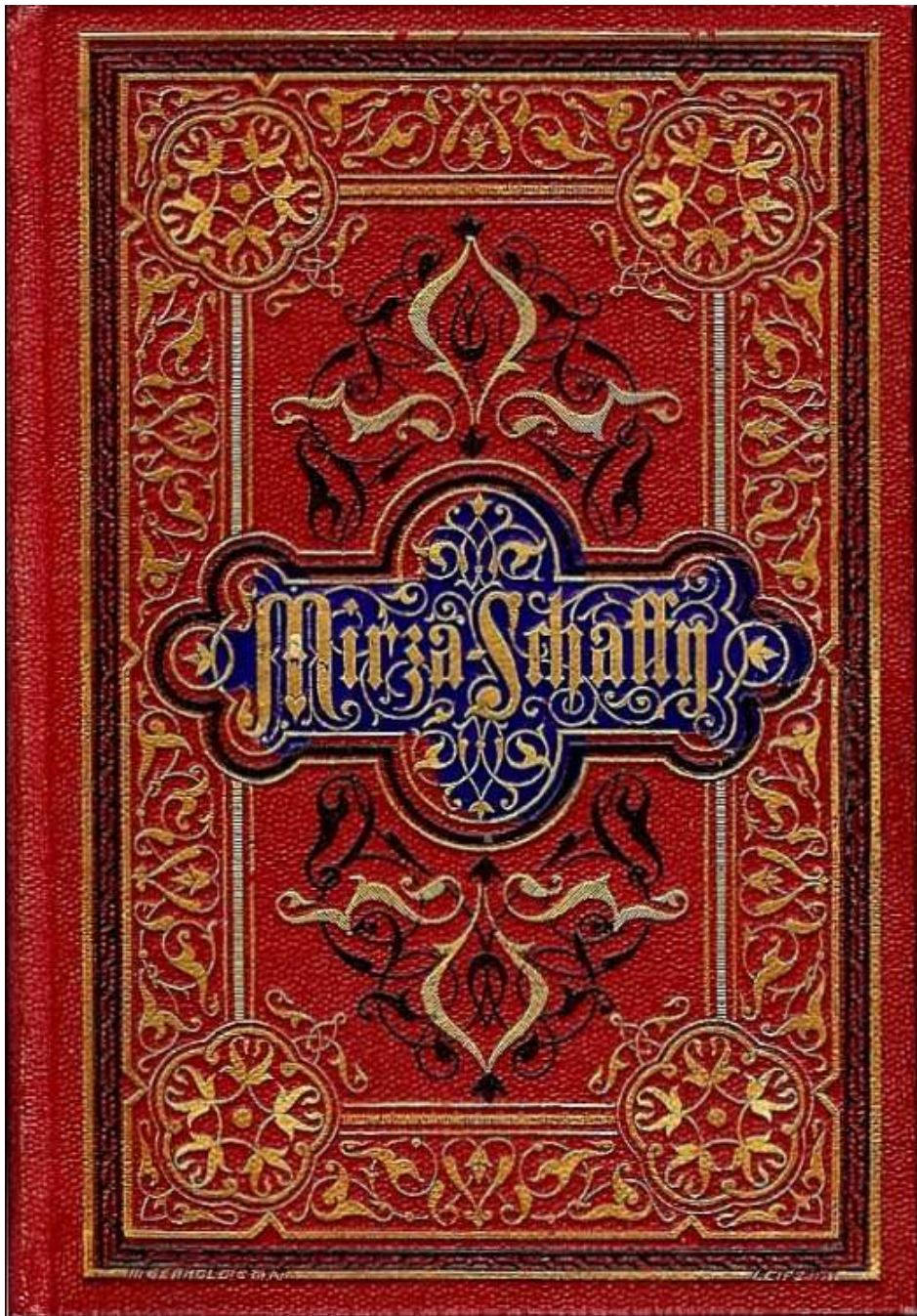
Cəhalət içində olmuşdum sərsəm,
Qocalıb getmişdim ürəyimdə qəm.
Gümrah cavan etdi yenidən məni,
Bir mey, bir məhəbbət, bir də ki, nəğməm
Mey iç, Mirzə Şəfi, dayanma gəl boş,
Ol meylə, sevdəylə, nəğməylə sərxoş.
Yalnız nəşə çağı coşar nəğmələr,
Odur ki, ey nəğməm, nəşələrib coş!

بئله لیکله فتحعلی 1833- اونجو ایل گنجه-ده روس مکتبینه قاتیلماغا
قرار وئرمیش. آتالیغی میرزا علی اصغر تغلیس شهرینه کؤچرکن
فتحعلی ده تغلیس شهرینه گئتمه لی اولموش. میرزا فتحعلی 1843-

اونجو ایل Baron Grigori Wladimirowitsch Rosen آدلی بیر گورجو سرداری نین دفترینده روسیه حؤکومتیه مترجم اولاراق ایشلمگه مشغول اولموش و بئله لیکله پالکونیک (سرهنگلیک) رتبه و درجه سینه دک یوکسلمیش. شانس اثری هامان ایل میرزه شفیع واضح ده گنجه-دن تفلیسه داشیناراق اورادا معلیملیک ایشلری ایله مشغول اولموش. میرزا شفیع هامان ایل تفلیس شهرینده آلمانیالی و آلمانجا درسی وئرمک ایله مشغول اولان Friedrich von Bodenstedt آدلی ذاتا دا فارسچا درس وئرمگه باشلامیش. میرزا شفیع ایله Friedrich von Bodenstedt دوستلوق علاقه لری داها دا درینلشمیش. بوئن شیتئتد تفلیسدن آیریلارکن میرزه شفیع اوژ ال یازما شعرینی بیر خاطره اولاراق اونا باغیشلامیش. Friedrich von Bodenstedt بو ال یازمالاری دؤنه دؤنه اثرین آدیندا کیچیک دگیشیکلیک ائتمکله ترجمه ائده رک اوژ آدینا ترجمه ائتمیش. Friedrich von Bodenstedt بو اثره ایلیک میرزه شفیع و سونرا میرزه شفیع نین ارثیه سی (Nachlass von Mirsa Schaffiz) آدینی وئرمیش. شکیلده کی کتاب جیلدی میرزه شفیع آدی ایله کتاب اولاراق یابینلامیش. قؤتینگن اونیورسیتیه سی نین کتابخاناسیندا (Nachlass von Mirsa Schaffiz) میرزا شفیع نین اثری دئییه کتابی من شخصا اوخوموشام. میرزه شفیع آدینی او زمانین

آلمان مطبوعاتی Friedrich von Bodenstedt اوچون بیر تاخما آد
(Pseudonym) دئییه قبول ائتمیشلر.ا.

تیفلیس شهری او زامان بیر مدنیت و کولتور مرکزی اولدوغو اوچون
اورادا چوخلو روس، گورجو، آذربایجان، ائرمنی یازارلار، شاعیرلر و حتی

آلمان و فرانسه
کؤکنلی معلم-
لری اؤزونده
باریندیرمیش و
اونلارا اؤزونده یئر
وئریرمیش. میرزا
فتحعلی اورادا بو
آدی چکیلن
محفلر ایله
تانیش اولماقلا
غرب فلسفه
سی و فرانسه-
ده باش وئریمیش

"دؤلت ملتی" آنلاییشی ایله ده تانیش اولموش. میرزه فتحعلی نین

فرانسه ده باش وئرمیش دؤلت ملتی آنلایشینا قاپیلماسی آذربایجان تورکلوگونه ائتدیگی خدمتترینی ده هئچه و پوچا چیخارمیش. گلجکده بو دوغرولتودا داها آرتیق دانیشاجاییق. ایش بو مقاما چاتمادان میرزه فتحعلی نین آذربایجان تورکلوگونه ائتدیگی خدمتترینی سایماغا چالیشاق.

میرزه فتحعلی یاشادیغی، بؤویوب باشا چاتدیغی خالقین دیلینده، آذربایجان تورکچه سی و مدنیتی نین گلشیمه سی اوچون تئاتر، کومدی یازمیش. منسوب اولدوغو مدنی و اجتماعی توپلوملاری اولدوغو کیمی قبول ائده رک اونلارین گلشیمه سی و مودئرنلشیمه سی اوچون چیخیش یولو تاپماغا چالیشمیش. حسن بگ زردابی طرفیندن یاییلان اکینچی ژورنالیندا میرزه فتحعلی نین مقاله لری ده چاپ اولموش. اونون یازدیغی اثرلر:

- شاعر اولاراق قوشما اثری: شرق پوئماسی 1837
- پیئسلر: حکایت ماللا ابراهیم خلیل کیمیاگر 1850
- حئکایت ژوردان موسیو حکیم نباتات و درویش مست علیشاه جادوکن مشهور 1850
- سرگذشت وزیرخانی لنکران 1850

- حنکایتِ خرس قولدورباسان 1851

- سرگذشت مردِ خسیس (حاج قارا) 1852

- معاریفه وکیللری نین حنکایه سی 1855

نقد اثر:

- آلدانمیش کواکب (یوسف شاهین حنکایه سی) 1857

مقاله لر:

- فهرست کتاب 1859

- نظم و نثر حاققیندا 1862

- کمال الدین مکتوبلاری 1865

میرزه فتحعلی نین یازدیغی اثرلردن کمال الدوله مکتوبلاری آدلی تنقیدی اثر 1924 اونجو ایل باکیدا چاپ اولموش. میرزه فتحعلی نین یازدیغی اثرلردن آذربایجان جمهوریتینده دؤنه دؤنه فیلملر چکیلمیش. آذربایجان تئاتری نین ایلک اساسلاری میرزه فتحعلی آخوندوف یازدیغی تئاتر اثرلرینه اساسلانار.

1962 اینجی ایل میرزه فتحعلی آخوندوف آدینا آذربایجان دراماتورقیاسی نین 150 ایللیگی مونسبتی ایله نیازی بدلوف

طرفیندن فیلم چکیلمیش. 2012 اینجی ایل میرزه فتحعلی آخوندوف
حقیندا بیوقرافی فیلمی چکیلمیش. ها بئله آذربایجان بیلیم و عئلم
اوجاقلارینا و کتابلیقلارینا میرزه فتحعلی آخوندوف آدی دا وئريلمیش.

میرزه فتحعلی آخوندوف سونرالار تورکلوکدن اوزاقلاشاراق فارسلیق
آخینینا قوشولدوغو اوچون آذربایجان تورکچه سینده یازدیغی "کمال
الدوله مکتوبلاری" آدلی کتابی نی میرزا یوسف خان مستشارالدوله
تبریزی نین ایش بیرلیگی ایله فارسچایا ترجمه ائتمیش. میرزه
فتحعلی اؤزو چوخ چابالامیسینا باخمایاراق بو کتابی اؤز زامانیندا چاپ
ائتدیره بیلمه میش. فارسچا نسخه سی ایسه، 1971 اینجی ایل باقر
مومنی طرفیندن غیر قانونی 500 نسخه-ده چاپ اولموش.

دئمک، پان ایرانیستلرین "ایرانیت" آنلایشی باخیمیندان پیغمبری
ساییلان میرزه فتحعلی آخوندوفون "کمال الدوله مکتوبلاری" آدلی
کتابی بوگونه ده ایرانداکی فارسلیق قانونلاری چرچیوه سینده بیله
فارسچا دا چاپ اولونمامیش. میرزه فتحعلی آخوندوفون آذربایجان
تورکلوگونه اونودولماز ادبی خدمتلی نین یانی سیرا فارس
راسیستلیک مفکوره سی باخیمیندان اونون آدینا فارس مدنیت
راسیستلی نین آذربایجان تورکلوگونه ووردوقلاری یارالار ساغالماز.

میرزه فتحعلی نین او زامانکی ایران مقاملارینا، و مطبوعاتینا دورمادان یازدیغی مکتوبلار، تغلیس، استانبولداکی ایران اولانلار ایله ایلشگیده اولماسی ایستر ایستمز اونون دوشونجه سی نین یایلماسینا دا ایمكان ساغلامیش. میرزه فتحعلی آخوندوف اسلامیت، روحانیت و حاکمیت علیینه یامان یاووز یازدیغی اوچون او کمال ادوله مکتوبلارینی ایراندا چاپ ائتدیره بیلمه میش. میرزه فتحعلی فرانسه-ده کتابی نی چاپ ائتمک اوچون کئچمیشده رشته فرانسه کونسولو اولموش میسیو نیکلای-ا دا باش وورماسی دا باشاریسیز قالمیشⁱⁱⁱ.

بئله لیکله میرزا فتحعلی آخوندوف بیر آنلاشما واسیطه سی ایله تیغلیسده ایران باش کونسولو اولموش میرزا یوسف خان تبریزی مستشارالدوله و اؤز یاخین دوستو ماللا حسین قائبوف ایله "کمال الدوله مکتوبلاری" آدلی کتابی نین ایستر تورکچه و ایسترسه ده فارسچاسیندا دخل و تصرف ائدیله رک اؤز خرچلری ایله چاپ ائتمک اختیارینی بو ایشده هوسلی اولان شخصلرین اختیارینا قویموش (ایضاح: ماللا حسین قائبوف 33 ایل گونئی قافقاز مسلمانلاری نین دینی رهبری، گورجوستانین گوری شهری اونیوئرسیته سینده آذربایجان تورکچه سینده درس وئریلمه سینه یول آچان و دؤرت

جیلدلیک آذربایجان شعرلری آنتولوژی سی نین مؤلیفی اولموش)^{iv}. بو
اوج شخص آراسیندا ایضالانان آنلاشمدان اوخویوروق:

"بیرینجی - متنین اوزوندن یازانا اختیار وئرلر: بو نسخه نی اؤز خرجی
ایله هر یئر ده فارس دیلینده ایران ملتینه و آسیادا یاشایان فارسلارا و
تورک دیلینده عثمانلی ملتینه چاپ ائتسین"^v.

اوسته گؤروندوگو و بیلیندیگی کیمی "ملت" کلمه سی مذهبی بیر
دئیم و اصطلاح اولدوغو اوچون میرزه فتحعلی نین ملت آنلایشی دا
امتچیلیک مفکوره سینه اساسلانمیش. بئله لیکله عثمانلی
امپراتورلوغونداکی مختلیف دیل و مدنیت صاحابلارینی "**عثمان ملتی**"
و ایران ممالیکی محروسه سینده کی مختلیف دیل و مدنیت
صاحابلارینی دا "**ایران ملتی**" دئییه قلمه آلمیش. شرطلیک و
شرطنامه نین یئتدینجی بؤلومونده فرانسه دؤلتی آدرئسینه یازلمیش:
"بو فارسچا چاپ اولموش نسخه لردن هیندوستانا، افغانستانا،
بلوچستانا، خراسانا و هر یئرده فارسچا بیلن وارسا، فرانسه دؤلتی
نین الی اورایا چاتارسا، ساتیش اوچون گؤندریله بیلر. یالنیز روسیه
دؤلتی تورپاقلارینا بو کتاب گرک گؤندریلمه سین"^{vi}.

بو بۇلوم اۋزونده گيزلى بير مقامى بارينديرار. او دا بو كتابين روسيه-ده ياييلماسينا راضيليك وئرمه مكدير. دئمك، او زامانلار روسيه نين ده وضعى دئموكراسى باخيميندان آسىا اۋلكه لریندن هئچ ده ياخشى دئيلىميش. ايستر ميرزه فتحعلى آخوندوف، ايسترسه ده مالا حسين غائبوف روسيه طرفیندن تضييق آلتينا آلينبيلجكلرى اندیشه سى بئله بير ايفاده نى آنلاشمايا اكلمرينه اساس ياراتميش دئيه دوشونمك اولار.

متندن آنلاشيلديغينا گۈره ايرانا گل گنت ائتمكده اولان ميرزه يوسف خان مستشار الدوله تبريزى تهراندا مانكجى، ايران زردوشتيلرى نين باشچيسى ايله تماسا كئچه رك "كمال الدوله مکتوبلارى" متينلىرى نين هيندوستاندا چاپ اولماسيني اۋيرنمگه چاليشاركن متينلرين ده يوموشاق ديل ايله يازيلماسيني دا ميرزه فتحعلى آخوندوفدان ايستميش. ميرزه فتحعلى آخوندوف ايسه شخسا متينلرده هر هانكى بير دگيشيكلېك ائتمك ايله اۋزو راضيلاشماميش.^{vii} بئله ليكله ميرزا يوسف خان مستشار الدوله تبريزلى تهرانداكى زردوشتلرين باشچيسى و دينى رهبرلى سايبلان مانكجى آدلى بير شخصين آدرئسینی آلاق ميرزه فتحعلى آخوندوفا وئرمگله اونلارين يازيشماسينا ايمكان ياراتميش. بئله ليكله ميرزه فتحعلى آخوندوف

مانکجیدن کتابی نین ایران^{viii} یوخسا هیندوستاندا^{ix} چاپ اولونماسی یوللارینی اؤیرنمگه چالیشار.

ایشیق سؤنمز، 16.01.2019

-
- i Friedrich von Bodenstedt, Pseudonym: Mirza Schaffy, *Spiegel online*:
<http://gutenberg.spiegel.de/autor/friedrich-von-bodenstedt-59>
- ii الفبای جدید و مکتوبات، شرطنامه، بدون تاریخ، ص. 90.
- iii الفبای جدید و مکتوبات، نامه به «میسو نیقلای»، 2. سپتامبر 1870، ص. 299.
- iv Zarifa BABAYEVA, Distant Baku: <http://regionplus.az/en/articles/view/4087>
- v الفبای جدید و مکتوبات، شرطنامه، بدون تاریخ، ص. 90.
- vi الفبای جدید و مکتوبات، شرطنامه، بدون تاریخ، ص. 92.
- vii الفبای جدید و مکتوبات، نامه به مستشار الدوله، به تاریخ 17. دسامبر 1870، ص. 184-185.
- viii الفبای جدید و مکتوبات، نامه «مانکجی» به آخوندزاده، ص. 396. ویراستار تاریخ را «14 ژوئیه 1871» ذکر کرده است،
- ix الفبای جدید و مکتوبات، نامه از «مانکجی»، 23. آوریل 1876.